

Teilhardovské kritérium voľby náboženstva

Józef Kulisz SJ

KULISZ, J.: Teilhard's Criterion of Religion Choice. *Studia Aloisiana*, 7, 2016, 2, s. 45 – 55.

In the Earth's civilisation and the multiplicity of its cultures there exist Christianity; the great mystical religions of the East; the metaphysical sense of divinity of India; the naturalistic and practical sense of humanity of China; the collective heroic sense of Japan. There also exist humanistic pantheisms, fascism and Marxism in the past and today democracy. These are completely new forms of religion, religions where there is no God or revelation. They bring forward the belief in an ideal that is worth dying for, or even, as Erich Fromm says, worth losing one's mind for. Despite his rather harsh evaluation of the Western civilisation, Teilhard de Chardin finds a possibility of explaining the current state of the cogitative layer of the Earth only in the mysticism of the West, as Christianity teaches us that it is only possible by virtue of the unifying power deriving from God. Love as the unifying power regains the dignity of the highest form of spiritual energy. Thanks to love, by accepting the invitation to the community with God, the uniting human being is saved and maintains forever his/her irreplaceable and indispensable entity in the communion with God and humanity.

Key words: philosophy of religion, religion, culture, sense of existence, criterion of choice

Dnes už nik nepochybuje o tom, že človek, že každý človek potrebuje existenčný bod, na ktorý sa môže odvolávať, akúsi smerovku, ktorá mu bude ukazovať možnosť dosiahnuť plnosť človečenstva. Erich Fromm túto potrebu označil ako náboženskú potrebu, a to len preto, že ako sám priznal, nemá pre ňu priliehavejšie pomenovanie, ktoré by čo najlepšie vystihovalo jej hĺbku v ľudskej existencii. Náboženská nevyhnutnosť je nevyhnutnosť zmyslu života, nevyhnutnosť dosiahnuť plnosť človečenstva v nádeji na inú existenciu. Ako prameň tejto nevyhnutnosti filozoficko-náboženský redukcionizmus 19. storočia najčastejšie označoval realitu spoločenských vzťahov, ktoré človeka mnohými spôsobmi odcudzovali tým, že mu ponúkali nepravdivé informácie o svete aj o ňom samom, vytvárali v ňom aj náboženské potreby, ktoré boli sýtené vierou rozmanitých náboženstiev.

Veľmi skoro sa však ukázalo, že znevažovanie týchto potrieb, predovšetkým existenčného bodu je veľkým ohrozením človeka, podľa E. Fromma je šialenstvom – stratou rozumu.¹ Preto niektorí začali chápať náboženskú vieru v terapeutickom zmysle, ale nie v zmysle spásnom. Tak došlo k tomu, že postupne začali utvárať nové obsahy, ktoré nazývali humanizmom, ale ktoré v skutočnosti plnili jedine terapeutickú funkciu. A v tomto kontexte francúzsky jezuita Pierre Teilhard De Chardin, ako paleontológ a teológ vnímajúc históriu ľudstva a človeka v celku dejín, ukazuje genézu náboženstva ako nevyhnutnosť existenciálnej plnosti, teda usiluje sa ukázať náboženstvo v subjektívnom zmysle ako existenčnú potrebu človeka na dosiahnutie jeho plnosti. Ukazuje však náboženstvo aj v objektívnom zmysle ako obsah náboženskej viery. V tejto štúdii chceme predstaviť kritériá voľby náboženstva podľa nášho autora v objektívnom zmysle. Treba povedať, že francúzsky jezuita vo svojich úvahách vychádza od definície človeka ako bytosti, ktorá „vie, že vie“, ktorá si uvedomuje seba samu, má svoje sebavedomie.² To teda znamená, že človek a jedine človek môže urobiť svoje myšlienky a obsah svojho duchovného života predmetom osobnej reflexie.

Sebavedomie každého človeka sa prejavuje aj vo vynaliezavosti, v kritike a v predvídaní. Človek sa predvídajúc pýta, ako si má predstavovať svoj cieľ a aký je vlastne ten cieľ ako jednotlivca, aj ako celého ľudstva v celom procese vývoja.

Čo ostane z nášho „ja“, toho jedinečného, neopakovateľného stredobodu percepcie a lásky? Majú pravdu tí, ktorí tvrdia, že svet nie je schopný udržať v jestvovaní plody vlastného vývoja a že každé vedomie, ktoré sa v ňom zrodí, sa po dosiahnutí svojej zrelosti úplne stráca?³ A ak je to inak, potom vzniká otázka: S akou štrukturálnou vlastnosťou sveta treba spojiť to ľudské „ja“, aby mohlo existovať aj po smrti?

Až v takto chápanej metafyzike vývoja a evolúcie hovorí francúzsky jezuita o náboženstve ako o potrebe, ktorú nemožno oddeliť od života. Vo svojej biológii a sebavedomí sa život dožaduje ospravedlnenia ťažkosti jestvovania.⁴ Náboženstvo a viera nie je pre človeka odosobneným ničím či súkromnou záležitosťou. Lebo kdekoľvek existuje človek, teda reflexné sebauvedomovanie – bytosť, ktorá „vie, že vie“, potrebuje organické odôvodnenie hodnoty úsilia, odôvodnenie svojho jestvovania. Náboženstvo, viera v zmysel jestvovania nie je nepotrebným, nepatrným súkromným prvkom, lebo je súčasťou procesu, ktorému podliehajú všetci ľudia. Náboženský človek opúšťa svoj individualizmus, aby objavil náboženskú skúsenosť celého ľudstva a mal na nej účasť.

1 Porov. FROMM, E.: *Rewolucja nadziei*. Kraków, 2013, s. 75.

2 Porov. 1947 Oe T. V, s. 205. Spôsob citovania diel Teilharda de Chardin vo francúzštine je takýto: na prvom mieste rok, v ktorom napísal citovanú prácu, nato skratka diela, v ktorom sa nachádza, číslo zväzku a strany.

3 Porov. 1947 Oe T. V, s. 32; TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Fenomen człowieka*. In: TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Pisma*, 4. Warszawa, 1993, s. 214.

4 Porov. 1926 TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Accomplir l'homme : Lettres inédites 1926 – 1955*. (AH) Paris, 1968, s. 42; 1925 Oe T. III, s. 110; 1930 Oe T. III, s. 238.

Náboženský fenomén, ako píše Pierre Teilhard de Chardin, je „vo svojom celku vlastne reakcia rozvíjajúceho sa ľudského spoločného vedomia a pôsobenia na svet ako taký“⁵. Podľa nášho autora sa v náboženstve prejavuje viera v celok, v zmysel existencie človeka aj celej reality. Práve táto viera, ktorá je zrodená z nevyhnutnosti zmyslu a nevyhnutnosti zeme, aby sa prejavil vzťah k božskej realite a k Absolútnu,⁶ „je spojená nie s človekom ako jednotlivcom, ale s celým ľudstvom“⁷. Francúzsky jezuita hovorí ďalej, že v náboženstve, podobne ako vo vede, „sa sústreďuje a postupne spája do jedného usporiadaného celku nekonečné množstvo ľudského hľadania“⁸. Hoci poznávaná prítomnosť Absolútna nikdy nie je nemá, predsa mlčí, a preto sa úsilie viery jednotlivca, aby bolo účinné, musí zapojiť do celostnej skúsenosti ľudstva, aby v nej našlo svoje predĺženie. Mohutná rieka mnohých náboženstiev evokuje otázku: S ktorým náboženstvom spojiť osobný pramienok vnútorného úsilia? Tie pramienky „víria v toľkých smeroch“⁹. Teilhard de Chardin pokračuje: „Z toľkých strán zaznieva volanie v mene nejakého božského zjavenia. Ktorému z týchto zdanlivo vzájomne si odporujúcich prúdov uveriť, aby ma ten prúd odniesol do oceánu?“¹⁰

Aké kritériá teda vypracoval Teilhard de Chardin, ktoré majú pomôcť pri rozlíšení teologálnej viery od obsahov viery, ktoré vypracoval človek? Mnohé z nich boli vypracované už v tridsiatych rokoch minulého storočia. Zázrak patril v tom čase medzi najdôležitejšie. Autor nepopiera hodnotu zázraku ako kritéria pravdivosti Božieho zjavenia, len chce dať odpoveď na znamenia čias, ktoré prinášajú nové vedomie hľadajúce zmysel jestvovania a kontextu, ktorý umožní osobe dosiahnuť jej plnosť. Toto nové vedomie však neznamená, že tu dodnes nebolo. Naopak, znamená, že nový kontext spoločenského života 20. storočia tým, že zdôraznil hodnotu jednotlivca – osoby, jej práv, ako aj rozmer spoločenského života – uplatňovanie slobody, rovnosti a bratstva, umožnil človeku uvedomiť si svoju vlastnú dôstojnosť. Vo svojej dôstojnosti osoby sa človek dožaduje, aby jeho osobné „ja“ bolo nemenné v existencii,

5 TEILHARD DE CHARDIN, P.: Jaka jest moja wiara. In: TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Zarys wszechświata personalistycznego i inne pisma*, 2. Warszawa, 1985, s. 38. O pôvode a chápaní náboženstva podľa francúzskeho jezuitu porov. KULISZ, J.: *Wprowadzenie do teologii fundamentalnej*. Kraków, 1995, s. 30–35; KULISZ, J.: *Zmierzch chrześcijaństwa*. In: TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Wiara i kultura śmiały eksperyment Pana Boga*. Warszawa, 2008, s. 38–46. TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Wiara i kultura miejscem współczesnej apologii chrześcijaństwa*. Warszawa, 2013, s. 58–64.

6 Definicíu náboženstva ponúkol francúzsky jezuita v r. 1934. Neskôr ju dopĺňal. Koncom 20. stor. nájdeme podobnú definíciu aj v úradných dokumentoch Cirkvi. Porov. JAN PAWEŁ II.: *Fides et ratio : O relacjach między wiarą a rozumem*. Poznań, 1998, s. 31–32; Deklaracja *Dominus Iesus : O jedyności i powszechności zbawczej Jezusa Chrystusa i Kościoła*. Watykan, 2000, s. 7.

7 TEILHARD DE CHARDIN, P.: Jaka jest moja wiara. In: TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Zarys wszechświata personalistycznego i inne pisma*, 2, s. 39.

8 TEILHARD DE CHARDIN, P.: Jaka jest moja wiara. In: TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Zarys wszechświata personalistycznego i inne pisma*, 2, s. 39.

9 TEILHARD DE CHARDIN, P.: Jaka jest moja wiara. In: TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Zarys wszechświata personalistycznego i inne pisma*, 2, s. 39.

10 TEILHARD DE CHARDIN, P.: Jaka jest moja wiara. In: TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Zarys wszechświata personalistycznego i inne pisma*, 2, s. 39.

teda nesmrteľné, aby sa jeho osobné „ja“ spojilo so spoločenským jestvovaním, obohatené o poznanie iných individuálnych vedomí v Osobnom Centre, a tak si zachovalo svoju osobnú identitu. Kritériá pravdivosti náboženstva musia tiež ukázať, a to si vyžaduje ľudská prirodzenosť, že zmysel osoby ako jednotlivca je zmyslom celého ľudstva, je povolaním jednotlivca ku komunite, ktorá svojou plnosťou dosiahne prekonanie škandálu smrti.¹¹

Je dobré pripomenúť si, že o niekoľko rokov neskôr Druhý vatikánsky koncil, hovoriac o vierohodnosti kresťanstva, hovorí tým istým spôsobom v úsilí dať odpoveď na súčasné znamenia čias (*Gaudium et spes*, 4, 11, 33, 44; *Presbyterorum ordinis*, 9; *Dignitatis humanae*, 15; *Apostolicam actuositatem*, 14). Vo vieroučnej konštitúcii *Lumen gentium* konciloví otcovia ukazujú novú podobu Cirkvi a jej nezastupiteľnú úlohu v ľudskej spoločnosti, ktorá postupne objavuje svoje povolanie budovať jedno celosvetové spoločenstvo (*Lumen gentium*, 1, 9; *Gaudium et spes*, 33, 42). Lenže vytvoriť jednotu medzi všetkými ľuďmi celého sveta nie je možné bez spoločenstva s Bohom, a plnosť jednoty a spoločenstva sa realizuje až v rozmere večnosti.¹²

Teda ak uplatníme kritériá, ktoré navrhol Pierre Teilhard de Chardin, takisto aj Druhý vatikánsky koncil, v úsilí odpovedať na otázku, ktoré z veľkých jestvujúcich náboženstiev alebo ideológií v súčasnom svete začne budovať ľudskú spoločnosť, v ktorej jednotlivec dosiahne svoju osobnú plnosť a zároveň víťazstvo nad škandalom kozmickej smrti, čo z nich ostane? Také náboženstvo sa musí prejavovať v ľudských reáliách ako Boží plán v ľudských plánoch.¹³

Podľa francúzskeho jezuitu je nevyhnutné vylúčiť predovšetkým akýkoľvek agnosticizmus, ktorý sa usiluje budovať morálnosť na základe spoločenskej skúsenosti, teda na individuálnom estetizme. Všetky tieto úsilia vylučovali a stále vylučujú akúkoľvek vieru v akékoľvek naplnenie sveta. Odmietajú tiež každú moc usporiadujúcu mnohotvárnosť ľudstva a umožňujúcu vzrast spoločenského vedomia.

Múdrosť Marka Aurélia sa usilovala len skrásliť kvetinové záhony ľudstva, lebo jeho aforizmy sa venujú jedine týmto problémom: vesmír a božstvo, vesmír a človek, ľudská duša, človek vo vzťahu ku druhým ľuďom. Preto všetci, ktorí odmietali kresťanstvo, hľadali v jeho učení základy etiky. No jeho myšlienky nedávali človeku nijakú nádej na to, že jeho osobné „ja“ dosiahne svoju plnosť vo večnosti.¹⁴

11 Porov. TEILHARD DE CHARDIN, P.: Jaka jest moja wiara. In: TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Zarys wszechświata personalistycznego i inne pisma*, 2, s. 40–45; 1936 Oe T. IX, s. 175–178; TEILHARD DE CHARDIN, P.: Ludzki zmysł gatunku. In: TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Moja wizja świata i inne pisma*, 3, Warszawa, 1987, s. 223–227; TEILHARD DE CHARDIN, P.: Fenomen ducha. In: TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Człowieka i inne pisma*, 1, 4, Warszawa, 1984, s. 167–170; 1941 Oe T. VII, s. 47–55.

12 Tomuto problému venuje pozornosť aj Ján Pavol II. Porov. JAN PAWEŁ II.: *Fides et ratio : O relacjach między wiarą a rozumem*, s. 92.

13 Porov. 1932 Oe T. XI, s. 45–164; 1933 Oe T. IX, s. 137–145; TEILHARD DE CHARDIN, P.: Jaka jest moja wiara. In: TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Zarys wszechświata personalistycznego i inne pisma*, 2, s. 40–49.

14 Porov. 1933 Oe T. IX, s.137.

Podľa Pierra Teilharda de Chardin Ďaleký východ sa len z diaľky zdá, akoby bol ponorený vo svojej budhistickej blaženosti. V tej dohovorenej jednote sú ukryté veľmi hlboké rozdiely a ich dôkazom sú tri obrovské časti východoázijského kolosa: India, Čína a Japonsko.¹⁵

Prvé prúdy mystiky, cesty vedúce k univerzálnemu zjednoteniu – ich napísané texty sa dodnes meditujú, dokonca aj v Európe – sa zrodili v Indii, v prvom chráme sveta, asi desať storočí pred Kristom. Rodili sa v hinduizme. Celé stáročia to bol veľmi dôležitý smer náboženského i duchovného života na zemi.¹⁶ A práve tam sa niekoľko storočí pred Kristom zrodil aj panteizmus. Jeho mystika je dodnes charakteristická až vášnivou záľubou v jednote. Nemožno poprieť, že keď narastá očakávanie nejakého nového zjavenia, práve tam sa obracajú zraky súčasnej Európy, píše Teilhard de Chardin.¹⁷ Spiritualitu Východu Teilhard de Chardin nazýva mystickým cyklónom na rovinách rozlievajúcej sa Gangy. Východní mudrci tvrdia, že sa treba zrieknuť zeme, jej potrieb, všetkého nadšenia i akejkoľvek nádeje. Obrovské množstvo rozličných živých bytostí a vecí, ktoré nás obklopujú, túžby miliónov ľudí, to všetko sa zrodilo z rozpadu prvotnej jednoty – jedinosti. To všetko treba zanechať – rozptýliť máju a vrátiť sa do prázdnoty, kde niet už ani hlasu, ani tieňa vecí, ani lásky. Z toho množstva rozličných bytí a vecí sa treba prebudiť, zničiť v sebe túžbu poznávať svet a lásku, a tak vlastne treba pretrhnúť proces personalizácie – lebo to všetko drží v ilúzii bytia. Vedecký výskum, pokrok na zemi – premena sveta, to všetko sú veľmi nebezpečné choroby duše, ktorá je len čiastočkou Jednoty v rozptýlení. „Hmota je nepotrebným balastom a ilúziou. Pre indického mudrca je duch homogénny celok, v ktorom sa rozplýva dokonalý človek, zbavujúc sa všetkých odtieňov a bohatstiev jednotlivca.“¹⁸ Hoci Východ je fascinovaný vierou v definitívnu jednotu celého vesmíru, treba pamätať, že je to jednota, ktorá sa rodí odstránením mnohosti, ide teda o metafyzický monizmus a idealistickú

15 TEILHARD DE CHARDIN, P.: Duchowy dorobek Dalekiego Wschodu : Kilka uwag osobistych. In: TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Moja wizja świata i inne pisma*, 3, s. 155. Na začiatku tejto práce autor píše: „Nie som znalcom ázijského myšlienkového prúdu, ale dlhé roky som žil v tomto prostredí, a to ma nútilo urobiť určité reflexie, preto sa odvažujem podeliť sa o niektoré moje názory, ktoré, aspoň si to myslím, dávajú správne proporcie tomu, čo z výsledkov svojho úsilia nám môžu ponúknuť naši bratia z Ďalekého východu.“ Treba podotknúť, že Teilhard de Chardin s malými prestávkami žil viac ako tridsať rokov na Ďalekom východe, predovšetkým v Číne. Vzhľadom na to, aké solidné i pravdivé sú jeho reflexie, porov. SEGRETARIO PER I NON CRISTIANI: *Le grandi religioni del mondo*. Modena, 1977; KÜNG, H. (ed.): *Le Christianisme et les religions du monde : Islam, hinduisme, bouddhisme*. Paris, 1986; ANTES, P. (ed.): *Grosse Religionsstifter*. München, 1992.

16 Porov. 1932 Oe T. XI, s. 49.

17 TEILHARD DE CHARDIN, P.: Jaka jest moja wiara. In: TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Zarys wszechświata personalistycznego i inne pisma*, 2, s. 41. Francúzsky filozof rumunského pôvodu E. Cioran z vlastnej skúsenosti vystríha a chce vyviešť z ilúzií človeka, ktorého formovala kultúra Západu. Podľa jeho mienky sa taký človek nikdy nestane vo svojom vnútri budhistom, hinduistom, konfucianom či moslimom. Aj keby bol akokoľvek hrdý na to, že sa stal vyznávačom niektorého z uvedených náboženstiev, je to podvod, ktorý treba čím prv skončiť, ak si chce zachovať sebaúctu, lebo človek Západu ostane pripútaný ku svojmu „ja“, ktoré bolo formované filozofiou a hodnotami Západu. Porov. *Rozmowy z Cioranem*. Warszawa, 1999, s. 69–71.

18 TEILHARD DE CHARDIN, P.: Jaka jest moja wiara. In: TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Zarys wszechświata personalistycznego i inne pisma*, 2, s. 41; 1932 Oe XI, s. 50–51; 1933 Oe IX, s. 138–139.

mystiku, ktorej logika vedie, ako píše náš autor, k pasívnemu zrieknutiu sa sveta.¹⁹ Náboženstvá, ktoré sa zrodili z tejto metafyziky, sa vôbec nezaobierajú ľudstvom, ale len jednotlivcom a jeho návratom k Jednote bez tváre a vôbec neponúkajú nijaké odôvodnenie ľudskej práce, ani nepovzbudzujú k úsiliu premieňať túto zem.²⁰ V takej komplikovanej mozaike monistických filozofií, pod vplyvom krajných postojov prijímania reality ako neskutočných javov, rodil sa, ako píše Teilhard de Chardin, budhizmus. No v ňom sa tiež stratila „časť mystickej energie v opojení prázdnotou“²¹.

Dušu starej Číny, píše Teilhard de Chardin, charakterizuje láska k človeku v omnoho väčšej miere ako viera v človeka. Prameňom duchovných aspirácií už oddávna bolo poznať a zachovávať harmóniu ustáleného poriadku, v každodennom živote realizovať statickú rovnováhu medzi zemou, spoločnosťou a hviezdami, usilovať sa o pokoj a vyhýbať sa vojne. Nebo bolo vždy ochrannou strechou nad ľudským štátom, ale bolo pokladané za nepreniknuteľné. Zo zeme sa tam nemohlo nič dostať.²² Pokoj duše Konfucia či Lao-ce nerušil ani prometeovský duch, ani problém zmyslu ľudskej činnosti. Stará čínska múdrosť umožňovala pozemským hodnotám, ktoré tvorili poriadok všedného života, pretrvať, ale, ako píše francúzsky jezuita, „ničila akýkoľvek nepokoj a každú túžbu týkajúcu sa budúcnosti a smerovala k udržaniu všetkých ciest k tomu, čo bolo jediným predmetom všetkých túžob Indie – ku transcendentii“²³. Učenie konfucianizmu má zabezpečiť zdokonalenie politického poriadku ako prostriedku na dosiahnutie všeobecnej lásky – zabezpečuje dobré miesto v spoločnosti.²⁴

Nakoniec Japonsko – jednotlivec tu nie je centrom, ale je sluhom spoločnosti. Japonec si od svojho narodenia hlbšie uvedomuje život spo-

19 Porov. TEILHARD DE CHARDIN, P.: Jaka jest moja wiara. In: TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Zarys wszechświata personalistycznego i inne pisma*, 2, s. 42.

20 Teilhard de Chardin takto opisuje najradikálnejšiu a najjednoduchšiu cestu ku zjednoteniu mnohosti v nás a okolo nás v učení indických mudrcov: „Snívate o tom, aby ste počuli základný tón? Stíšte sa. Chcete sa vyrvať z chaosu a tlačnice? Zostúpte do svojej hĺbky a postupne odstráňte všetko, čo zvädza povrchnou krásou, alebo zarmucuje, a čo je len rozdrobením bytia, aby sme nadobudli dojem, že okolo nás jestvuje svet. Skúste, a keď zostúpíte nižšie všetkých podmienok, zistíte, že tam je ukrytá podstata celého vesmíru, ktorá vás pohltí a stotožní so sebou.“ Porov. TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Duchowy dorobek Dalekiego Wschodu : Kilka uwag osobistych*. In: TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Moja wizja świata i inne pisma*, 3, s. 158.

21 TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Duchowy dorobek Dalekiego Wschodu : Kilka uwag osobistych*. In: TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Moja wizja świata i inne pisma*, 3, s. 156.

22 Porov. TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Duchowy dorobek Dalekiego Wschodu : Kilka uwag osobistych*. In: TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Moja wizja świata i inne pisma*, 3, s. 159.

23 TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Duchowy dorobek Dalekiego Wschodu : Kilka uwag osobistych*. In: TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Moja wizja świata i inne pisma*, 3, s. 159–160.

24 1933 Oe T. IX, s. 1937. Porov. TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Duchowy dorobek Dalekiego Wschodu : Kilka uwag osobistych*. In: TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Moja wizja świata i inne pisma*, 3, s. 156. „Je samozrejmé, že v tejto duchovnej klíme najvyššie Bytie nie je prítomné (pripomeňme si Nebeský chrám), ale je až znepokojujúco vzdialené, akoby vyhnané pod nebeskú klenbu. Existencia ducha sa síce nepopiera, ale sa stotožňuje s materiálnymi vzdušnými či vodnými prúdmi. Vedomie nadprirodzena sa mení na geomanciu a lásku k ideí – na kult pekne vypracovaných ideogramov, na etiku, ktorá sa venuje predovšetkým morálnej praxi.“

čtenstva ako svoj vlastný. „Dejiny vojen, ostrovný charakter krajiny, to všetko spôsobuje,“ ako píše autor, „že Japonec od svojho narodenia hlbšie prežíva život spoločenstva ako svoj vlastný život.“²⁵ Tento národný duch má podľa Teilharda dehumanizačný vplyv, lebo viac zdôrazňuje predĺženie ľudského *filum* ako približovanie sa k sebe jednotlivých vývojových línií človeka. Teda jednotlivec je len prvkom či ohnivkom reťaze existujúceho druhu. Z toho sa však rodí exkluzívna, do seba uzavretá mystika – kult služby a obetovania.²⁶ „Táto mystika,“ píše Teilhard de Chardin, „je nedostupná hinduistickému úplnému zriekaniu, aj čínskemu krajne zdravému rozumu.“²⁷

Tri odlišné mystiky – „metafyzický zmysel pre božstvo v Indii, naturalistický a praktický zmysel človečenstva v Číne a spoločenský, hrdinský zmysel v Japonsku“²⁸. Už táto stručná prezentácia nám dáva možnosť uvedomiť si, že niektoré ich vlastnosti sa vzájomne vylučujú, a nie je možné ich nijako zosúladiť. Teilhard de Chardin je preto presvedčený, že sa nemôžu stať dušou, ktorú ľudstvo hľadá, uvedomujúc si nadmerné vedomie moci, ba ani dušou vo vedomí vnútorných národných, politických a hospodárskych rozdielov.²⁹

Konečne islam. Je síce pravda, že uchránil ideu Boha, ale ukázal sa ako neúčinný v tom, čo je v záujme zlepšenia sveta. Teilhard de Chardin píše, že by sa stal prídomom súčasnosti, keby sa uberal humanistickým alebo kresťanským smerom.³⁰

Ostali nám ešte humanistické panteizmy, s ktorými sa v našom svete stretáme a ktoré sú, ako píše náš autor, úplne novou podobou náboženstva. Sú to: demokracia so svojím doktrinálnym programom hesiel Francúzskej revolúcie – slobody, rovnosti a bratstva; fašizmus; marxizmus. Treba tu uviesť tiež ponuku spásy E. Fromma, ktorý v druhej polovici 20. storočia vypracoval v idei Jediného Človeka. Sem patria tiež všetky ideológie, ktoré prinášajú riešenie problému ľudskej existencie. Sú to náboženstvá bez Boha a bez zjavenia. Mnohí ľudia sa dnes telom i dušou venujú všeobecnému pokroku, rozvoju ľudstva. Po celé dvadsiate storočie, v rozličných podobách – komunistických, nacionalistických, vedeckých, politických, kolektívnych, aj v náboženstve evolúcie – človek slúžil pokroku.³¹

25 TEILHARD DE CHARDIN, P.: Duchowy dorobek Dalekiego Wschodu : Kilka uwag osobistych. In: TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Moja wizja świata i inne pisma*, 3, s. 157.

26 Porov. TEILHARD DE CHARDIN, P.: Duchowy dorobek Dalekiego Wschodu : Kilka uwag osobistych. In: TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Moja wizja świata i inne pisma*, 3, s. 156–157, 160.

27 TEILHARD DE CHARDIN, P.: Duchowy dorobek Dalekiego Wschodu : Kilka uwag osobistych. In: TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Moja wizja świata i inne pisma*, 3, s. 160.

28 TEILHARD DE CHARDIN, P.: Duchowy dorobek Dalekiego Wschodu : Kilka uwag osobistych. In: TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Moja wizja świata i inne pisma*, 3, s. 157.

29 Porov. TEILHARD DE CHARDIN, P.: Duchowy dorobek Dalekiego Wschodu : Kilka uwag osobistych. In: TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Moja wizja świata i inne pisma*, 3, s. 155.

30 Porov. TEILHARD DE CHARDIN, P.: Duchowy dorobek Dalekiego Wschodu : Kilka uwag osobistych. In: TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Moja wizja świata i inne pisma*, 3, s. 138; TEILHARD DE CHARDIN, P.: Jaka jest moja wiara. In: TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Zarys wszechświata personalistycznego i inne pisma*, 2, s. 41,

31 Porov. TEILHARD DE CHARDIN, P.: Jaka jest moja wiara. In: TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Zarys wszechświata personalistycznego i inne pisma*, 2, s. 42.

Prinášajú ďalej vieru v ideál ukazujúc, že sa oplatí obetovať mu život, ba – ako píše Fromm –, ľudia sú ochotní zrieknuť sa preň aj rozumu... a nesie to so sebou taký druh náboženstva.³²

Podľa francúzskeho jezuitu, Východ nepripisoval nijakú hodnotu vývoju prírody, lebo materiálny svet pokladal za ilúziu, zatiaľ čo na Západe genéza vedomia a získavania matérie dosiahla úroveň absolútna. Ovládanie času a priestoru pre dobro ľudstva sa stalo príkazom dejín bez tváre.³³ Hoci sa prijíma duch – duch v chápaní sublimácie matérie, ktorý vzniká z jej syntézy, obchádza sa fakt, „či ten duch nesie vlastnosti nesmrtnosti a osobnosti, ktoré sú nevyhnutné na odôvodnenie sebadarovania, ktoré preň uskutočňujú“³⁴. Odmietaním týchto hodnôt sa tvorí nové náboženstvo nezávislé od nich. Lenže bez nich nie je možné dať zmysel ľudskému úsiliu.³⁵

Zhrnujúc Teilhard de Chardin píše: „Indické náboženstvá vyvolávali vo mne dojem priepastnej hĺbočiny, do ktorej sa človek vrhá, aby zachytil odraz slnka. Dnešné humanistické panteizmy sú pre mňa perspektívou udusenía sa pod príliš nízkym nebom.“³⁶ Žiť ich obsahom a v ich atmosfére rodí „pocit neistoty, nenaplnenia, »dusna«“³⁷.

Nijaké náboženstvo Východu, ani nijaká zo súčasných ideológií Západu – náboženstiev bez viery – nie sú schopné budovať ľudské spoločenstvo, v ktorom jednotlivec dosiahne svoju osobnú plnosť, a zároveň mu dať záruku víťazstva nad škandalom kozmickej smrti.

Napriek prísnemu hodnoteniu Západu, Teilhard de Chardin vidí možnosť vysvetliť súčasný stav mysliacej vrstvy zeme jedine v mystike Západu. Na tomto tvorivom a často horúčkovitom Západe sa totiž skrýva nový kvas mystiky – ovocie kresťanstva a nového humanizmu. V základoch tejto mystiky, ako aj v základoch mystiky Východu sa nachádza základná túžba individuálneho vedomia, túžba bytia, ktoré „vie, že vie“, a povzbudzuje ho smerom k rastúcej vzájomnej jednote. Východ ukazuje cestu ku zjednoteniu s Celkom prostredníctvom odstraňovania mnohosti javov sveta. Západ, vidiac večnú potrebu jednoty, ponúka posun uvedomovanej mnohosti smerom, v ktorom pod vplyvom sebe vlastnej tendencie sa ľudská mnohosť bude usilovať o zorganizovanie sa a súlad. Cesta k jednote je dlhá a náročná, vyžaduje si stále úsilie a prevýšenie seba samého – zriekanie sa svojho sebestva.³⁸ A na

32 Porov. FROMM, E.: *Patologia normalności : Przyczynek do nauki o człowieku*. Kraków, 2011, s. 31.

33 Porov. TEILHARD DE CHARDIN, P.: Jaka jest moja wiara. In: TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Zarys wszechświata personalistycznego i inne pisma*, 2, s. 43.

34 TEILHARD DE CHARDIN, P.: Jaka jest moja wiara. In: TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Zarys wszechświata personalistycznego i inne pisma*, 2, s. 43.

35 Porov. TEILHARD DE CHARDIN, P.: Jaka jest moja wiara. In: TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Zarys wszechświata personalistycznego i inne pisma*, 2, s. 43.

36 TEILHARD DE CHARDIN, P.: Jaka jest moja wiara. In: TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Zarys wszechświata personalistycznego i inne pisma*, 2, s. 43.

37 TEILHARD DE CHARDIN, P.: Jaka jest moja wiara. In: TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Zarys wszechświata personalistycznego i inne pisma*, 2, s. 43.

38 Porov. TEILHARD DE CHARDIN, P.: Duchowy dorobek Dalekiego Wschodu : Kilka uwag osobistych. In: TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Moja wizja świata i inne pisma*, 3, s. 161.

to sú samotné ľudské sily i všetko ľudské mudrovanie príliš slabé. Z veľkého programu hesiel Francúzskej revolúcie – slobody, rovnosti a bratstva – ostala jedine sloboda bez zodpovednosti. Rovnosť a bratstvo neboli zrealizované – bolo to nad ľudské sily.

Dejiny v kresťanskom *filum* nás učia, že je možné dosiahnuť to jedine vďaka zjednocujúcej Božej moci, lebo Boh „je pre celý vesmír, ponad čas a priestor, transcendentným bodom, ktorý priťahuje, zjednocuje a neodvratne sceluje. Boh, prvý psychický Hýbateľ pred nami“³⁹. A takéto zjednotenie sa môže uskutočniť nie v odtrhnutí sa od sveta, ale uprostred neho, v ňom, aby sa svet, dávajúc všetky možnosti materii, spolu s človekom dvíhal k čoraz dokonalejšiemu sebaorganizovaniu a determinovaniu.⁴⁰ Láska ako jednota sila tu získava najvyššiu hodnotu duchovnej energie. Vďaka nej – vďaka láske – zjednocujúca sa ľudská osoba dosahuje spásu a naveky zachováva svoju jedinečnú a nenahraditeľnú podstatu. Lebo proces zjednocovania nevedie ku stotožneniu, ale ku zjednoteniu, preto, píše Pierre Teilhard de Chardin, „prvky, ktoré sa v tomto procese zúčastňujú, spájajú sa s Bohom, sa nestrácajú, ale sa viac a viac sústreďujú v sebe“⁴¹.

Náš autor tvrdí, že filozoficko-mystická opcia, o ktorej sme hovorili a ktorá sa zrodila na Západe, vychádza z Východu a môžeme ju pozorovať „ako napredovanie, ale aj ako »prelomenie frontu« duchom“⁴².

Žiada sa povedať, že pri vysvetľovaní stavu mysliacej vrstvy Zeme v ľudských dejinách vynálezcovský génus človeka sa svojimi schopnosťami rozdelil medzi rozličné etnické skupiny. Podľa francúzskeho jezuitu, každá z týchto skupín by mala mať „osobitné schopnosti na konanie vo veci pokroku v niektorej oblasti: jedna v umení, iná vo vede, ďalšia v náboženstve, iná v metafyzike“⁴³. Dnes, po toľkých storočiach hľadania, v dobe zjednocujúceho sa sveta, je už nemožný krok vpred, ako píše Teilhard de Chardin, v materiálnej oblasti bez zrovnováženia ho zodpovedajúcim krokom v oblasti psychickej a duchovnej. V tomto zjednocujúcom sa svete sú oba tieto procesy vzájomne nevyhnutné. „Preto tiež by Západ nemohol zaujať ani zachovať si čelné miesto (aké dnes nepochybne zaujíma) v oblasti vedy, keby zároveň nevynikal aj v náboženskom tvorivom úsilí.“⁴⁴ Teilhard de Chardin však dodáva, že všetci skúmajú duchov-

39 TEILHARD DE CHARDIN, P.: Duchowy dorobek Dalekiego Wschodu : Kilka uwag osobistych. In: TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Moja wizja świata i inne pisma*, 3, s. 161.

40 Porov. TEILHARD DE CHARDIN, P.: Duchowy dorobek Dalekiego Wschodu : Kilka uwag osobistych. In: TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Moja wizja świata i inne pisma*, 3, s. 161.

41 TEILHARD DE CHARDIN, P.: Duchowy dorobek Dalekiego Wschodu : Kilka uwag osobistych. In: TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Moja wizja świata i inne pisma*, 3, s. 162.

42 TEILHARD DE CHARDIN, P.: Duchowy dorobek Dalekiego Wschodu : Kilka uwag osobistych. In: TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Moja wizja świata i inne pisma*, 3, s. 162.

43 TEILHARD DE CHARDIN, P.: Duchowy dorobek Dalekiego Wschodu : Kilka uwag osobistych. In: TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Moja wizja świata i inne pisma*, 3, s. 162.

44 TEILHARD DE CHARDIN, P.: Duchowy dorobek Dalekiego Wschodu : Kilka uwag osobistych. In: TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Moja wizja świata i inne pisma*, 3, s. 163.

nú hĺbku Západu, aby nielen videli to, ako treba budovať, ale aj preto, aby sa naučili, ako treba veriť. Aj Ázia sa v tejto oblasti obracia k Západu.⁴⁵

V závere svojej analýzy Pierre Teilhard de Chardin píše, že dejiny ukazujú, že „práve Západ má tú česť aj možnosť otvoriť cestu novému poryvu ľudského vedomia“⁴⁶. Preto Západ, lebo človek nemôže dosiahnuť svoje naplnenie iným spôsobom ako v zjednotení s inými ľuďmi. A toto presvedčenie tak v náboženskej, ako aj vo vedeckej oblasti sa zrodilo vďaka kresťanstvu v Európe. Viera v Ježiša neoberá človeka o jeho vieru vo svet. Práve vďaka premene sveta a budovania jednoty s inými môžeme očakávať božskú nesmrteľnosť. No to je možné jedine v Kristovi Vesmíru, v syntéze Krista a vesmíru, v syntéze, ktorá umožňuje ukázať božsko-ľudskú drámu tajomstva vtelenia.⁴⁷

Literatúra

- ANTES, P. (ed.): *Grosse Religionsstifter*. München, 1992.
- CUÉNOT, C.: *Teilhard de Chardin*. Bourges, 1962.
- FROMM, E.: *Rewolucja nadziei*. Kraków, 2013.
- FROMM, E.: *Patologia normalności : Przyczynek do nauki o człowieku*. Kraków, 2011.
- GEFFRÉ, C.: *Le christianisme comme religion de L'Évangile*. Paris, 2013.
- KULISZ, J.: *Czasy nowożytnie wyzwaniem dla chrześcijaństwa*. Warszawa, 2001.
- KULISZ, J.: *Wiara i kultura miejscem współczesnej apologii chrześcijaństwa*. Warszawa, 2013.
- KULISZ, J.: *Wiara i kultura miejscem sporu o człowieka*. Warszawa, 2015.
- KÜNG, H. (ed.): *Le Christianisme et religions du monde : Islam, hinduisme, bouddhisme*. Paris, 1986.
- TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Accomplir l'homme : Lettres inédites 1926 – 1955*. Paris, 1968.
- TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Człowiek : Struktura i kierunki ewolucji grupy zoologicznej ludzkiej*. Warszawa, 1967.
- TEILHARD DE CHARDIN, P.: Fenomen ducha. In: TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Człowieka i inne pisma*, 1, 4. Warszawa, 1984, s. 154–264,
- TEILHARD DE CHARDIN, P.: Fenomen człowieka. In: TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Moja wizja świata i inne pisma*, 3. Warszawa, 1987, s. 61–76.
- TEILHARD DE CHARDIN, P.: Ludzki zmysł gatunku. In: TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Moja wizja świata i inne pisma*, 3. Warszawa, 1987, s. 221–228.

45 Porov. TEILHARD DE CHARDIN, P.: Duchowy dorobek Dalekiego Wschodu : Kilka uwag osobistych. In: TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Moja wizja świata i inne pisma*, 3, s. 163; o mystike Západu: 1932 Oe T. XI, s. 57–64.

46 TEILHARD DE CHARDIN, P.: Duchowy dorobek Dalekiego Wschodu : Kilka uwag osobistych. In: TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Moja wizja świata i inne pisma*, 3, s. 164; 1932 Oe T. XI, s. 57–64.

47 TEILHARD DE CHARDIN, P.: Jaka jest moja wiara. In: TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Zarys wszechświata personalistycznego i inne pisma*, 2, s. 44–45.

TEILHARD DE CHARDIN, P.: Fenomen człowieka. In: TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Pisma*, 4. Warszawa, 1993.

prof. Dr. hab. Józef Kulisz SJ
Teologická fakulta Trnavskej univerzity
P. O. Box 173
Kostolná 1, 814 99 Bratislava

Z polštiny preložil doc. ThDr. Andrej Filipek SJ, PhD.